

МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 339.924

DOI: <https://doi.org/10.32782/СМІ/2023-6-9>**Заяць О.І.**доктор економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»**Ярема Т.В.**доктор філософії,
викладач кафедри міжнародних економічних відносин,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»**Чорномаз М.М.**магістр,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

РЕГУЛЯТОРНА КОНВЕРГЕНЦІЯ КРАЇН-ЧЛЕНІВ ЄС

У статті розглянуто основні шляхи формування у Європейському Союзі нових інституцій конвергентної взаємодії. Ідентифіковано, що регуляторна конвергенція може виходити за межі контролю над рухом товарів і спільної економіко-торгівельної політики Європейського Союзу щодо третіх країн. Визначено, що особливе місце у сучасній конвергентно-інтеграційній політиці ЄС посідає конкурентне регулювання у контексті розвитку секторальних взаємозв'язків при створенні інноваційних союзів європейського наукового простору. Обґрунтовано, що на особливу увагу заслуговує концепція "технологічного суверенітету", оскільки вона інтегрує проблеми розвитку технологій та забезпечення суверенітету держави в єдину аналітичну категорію. Виявлено, що стратегічною метою Європейського Союзу є підвищення його ролі як глобального актора.

Ключові слова: конвергенція, інтеграція, співробітництво, конкуренція, конкурентоспроможність, цифровізація.

Zayats Olena, Yarema Tomash, Chornomaz Mykola
Uzhorod National University

REGULATORY CONVERGENCE OF EU MEMBER STATES

Today, the process of developing cooperation in new forms of multi-level interregional relations ("new" regionalism and interregionalism) covers a significant number of actors (with a significant regional identity), transforms each region into an independent actor that positions itself under the influence of interregional interaction (not only spontaneous processes at the level states but also at the level of non-state actors), which leads to its externalization. This article investigates how regulatory convergence plays a role in the progress of the European Union member states. The article explores the primary methods for establishing new institutions facilitating convergent interaction within the European Union. It has been recognized that the effects of regulatory convergence within the European Union extend beyond the regulation of the movement of goods and the common economic and trade policy of the European Union towards third countries. It was concluded that competitive regulation plays a significant role in the current convergence and integration strategy of the European Union, particularly in the development of sectoral relationships that aim to establish innovative alliances within the European scientific community. The article argues that "technological sovereignty" is a crucial concept that should be carefully examined, as it combines the issues of technological advancement and the maintenance of state sovereignty into a unified analytical category. The article discovered that the European Union's strategic objective is to enhance its position as a global player. It suggested that regulatory convergence among the member states of the European Union goes beyond the control over the movement of goods and the common trade policy of the European Union towards third countries and serves as a motivation factor towards the achievement of a resource-efficient, environmentally friendly, and competitive economy (sustainable development), as well as for the development of national economies based on knowledge and innovation (intellectual growth); a high level of employment in the economy, which ensures social and territorial cohesion (socially integrated development). The article emphasizes that the sustainable and holistic development of the economy is crucial for the European Union to establish a dominant position in the global market competition.

Keywords: convergence, integration, cooperation, competition, competitiveness, digitalization.

Постановка проблеми. Сьогодні процес розвитку співробітництва у нових формах багаторівневих між-регіональних відносин ("новий" регіоналізм та інтер-регіоналізм) охоплює значну кількість виконавців (із відчутною регіональною ідентичністю), трансформує кожен регіон у самостійного актора, який позиціонує себе під впливом інтеррегіональної взаємодії (не лише спонтанних процесів на рівні держав, але й

на рівні недержавних акторів), що призводить до його екстерналізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню окремих питань проблематики регуляторної конвергенції країн-членів Європейського Союзу присвячено праці таких зарубіжних економістів-міжнародників, як Р. Барро, К. Бартлет, П. Бероку, Ф. Бродель, П. Дрюкер, Ч. Едквіст, М. Кастельс, Д. Кенінг, Б. Лундваль,

С. Меткалф, Р. Нельсон, Дж. Ниббе, М. Портер, А. Ругмана, У. Ростю, К. Ротшильд, Б. Санто, С. Стерн, Б. Твісс, М. Улмер, Р. Харрода, К. Шваб, Й. Шумпетер, К. Фріман, Д. Фурман та багатьох інших. Значну увагу питанням як інтеграції країн-членів Європейського Союзу, так і їх регуляторній конвергенції у контексті глобального приділено у роботах провідних вітчизняних дослідників, зокрема Л. Антонюк, О. Булатової, В. Вергуна, О. Заяць, Д. Лук'яненко, С. Морозова, А. Поручник, О. Приятельчук, Т. Соболева, О. Чугасва, А. Філіпенка, О. Шниркова, Ю. Яковець та багатьох інших.

Постановка завдання. Метою даної статті є аналіз регуляторної конвергенції як чинника розвитку країн-членів Європейського Союзу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наразі у ЄС формування нових інституцій конвергентної взаємодії відбувається шляхом: 1) між- та трансрегіональних форумів-платформ для обговорення спільних проблем, з відповідними механізмами ухвалення рішень і форматами взаємодії, регулярних самітів, зустрічей профільних міністрів, бізнес-форумів тощо; 2) встановлення регіональної або субрегіональної ідентичності у контексті формулювання регіонами цілей і національних політик, прийняття та реалізації рішень на рівні єдиного блоку як своєрідної реакції на глобальні виклики макрорегіональної стабільності [1].

Спільна конкурентна політика ЄС базується на, по-перше, принципах вільного руху чотирьох факторів (товарів, капіталу, робочої сили і послуг) та сприяє розвитку конкурентних можливостей спеціалізації країн-членів і економічно нерозвинених регіонів у межах ЄС. По-друге, спільних підприємствах, злиттях та інших формах співпраці фірм, необхідних для технологічно-інноваційного розвитку та сприяння зміцненню конкурентних позицій європейського бізнесу на глобальних ринках. По-третє, європейській моделі національного конкурентного регулювання, що використовує "спеціальний" розподіл міждержавних торговельних угод, які стимулюють виробничі мережі зони вільної торгівлі і сприяють конвергенції національних регуляторних середовищ [2].

При цьому формування режиму конкурентного регулювання всередині ЄС виникає у зв'язку з укладанням всередині вже існуючих регіональних торговельних угод, окремих двосторонніх домовленостей між країнами-учасниками, які приводять до дисбалансів у двосторонній і багатосторонній торгівлі країн-членів Євросоюзу. Тобто регуляторна конвергенція може виходити за межі контролю над рухом товарів і спільної торговельної політики ЄС щодо третіх країн. Мова йде про те, що, з одного боку, регіоналізація стандартів та уніфікація регуляторних норм ведуть до збільшення обсягів торгівлі товарами (ефект створення торгівлі), з іншого – такі заходи мають наслідком зменшення експорту до країн з іншими стандартами та нормами (ефект відхилення торгівлі, що негативно впливає на добробут країн загалом) [3].

Особливе місце у сучасній конвергентно-інтеграційній політиці ЄС посідає конкурентне регулювання у контексті розвитку секторальних (галузевих) взаємозв'язків при створенні інноваційних союзів європейського наукового простору. Основними детермінантами функціонування останніх є як диверси-

фікація ринків технологій (дослідження, розробка і використання) і формування вартісних ланцюгів у глобальному масштабі, так і науково-технологічне співробітництво з використанням ІКТ та спільні дослідження на всіх рівнях. При цьому, об'єднуючи окремі середовища (дослідницьке, підприємницьке, фінансове та механізми взаємодії між ними), конкурентна політика спрямована на взаємодію окремих структурних елементів (показників) національних інноваційних систем країн-членів ЄС (державні і приватні витрати на НДДКР у ВВП, склад кадрового потенціалу, кількість заявок на патенти, рівень інноваційної активності підприємств, обсяг поширення сучасних технологій в економіці).

Високий рівень розвитку вказаних елементів у ЄС визначає переваги у: реалізації наднаціональної фінансової підтримки інноваційних галузей і наднаціональних механізмів планування інноваційного розвитку; ефективності фінансових заходів з підтримки інноваційної діяльності для зростання ємності ринку знань та інноваційної продукції; прискореному створенні венчурних фірм та стартапів для стимулювання мобільності знань і вчених (включаючи спеціальні програми інноваційного розвитку для МСБ та розвитку науково-дослідної інфраструктури) [4].

Регуляторна конвергенція виступає як чинник мотивації країн-членів Євросоюзу до, по-перше, ресурсоефективної, екологічно чистої та конкурентоспроможної економіки – сталого (*sustainable*) зростання; по-друге, розвитку національних економік, що базуються на знаннях та інноваціях – інтелектуальне (*smart*) зростання; високого рівня зайнятості в економіці, що забезпечує соціальну і територіальну згуртованість – соціально інтегроване (*inclusive*) зростання [5]. Фактично йдеться про стійке та всебічне зростання економіки, що має забезпечити ЄС провідне становище у конкурентній боротьбі на міжнародному ринку на основі Рамкових програм стратегічних досліджень, поліпшення рамок умов для інноваційного бізнесу (європейські партнерства в інноваційній сфері), використання фінансових інструментів ЄС для сприяння інноваціям (структурні фонди), електронні служби інформації ЄС із НДДКР та інноваційної політики *CORDIS* (відомості про можливість використання результатів робіт із проєктів ЄС – *Technology Marketplace*). Тобто створюється транснаціональна дослідницька система, що: а) об'єднує велику кількість формальних інституцій, які надають можливість для відкритого генерування наукомісткої продукції у межах ЄС; б) скасовує бар'єри для руху наукових кадрів і кар'єрного зростання, трансферу технологій і заохочення до міжнародної співпраці у науково-технічній сфері; в) створює нову культуру бізнесу, посилюючи коопераційні зв'язки між підприємницькими асоціаціями та громадськими структурами і спираючись на підтримку державних інститутів, фінансових та виробничих структур ЄС.

Конкурентно-інноваційне ділове середовище, в якому відбувається перерозподіл ресурсів до найефективніших та найінноваційніших підприємств, має ключове значення для сталого довгострокового економічного зростання ЄС. Останнє ґрунтується на реформуванні конкурентної політики з метою забезпечення можливості як плавного виходу підприємств з ринку через неплатоспроможність, а також реформування

правової бази, що регламентує їх реорганізацію та реструктуризацію боргів (проекти здійснення реформ у Болгарії, Естонії та Молдові), так і їх входу на ринок та зростання, впровадження інновацій та розвитку конкуренції (Угорщина, Словаччина, Румунія, Сербія, Болгарія, Словенія). Країни можуть підвищити конкурентний рівень ділового інноваційного середовища шляхом зменшення регуляторних витрат для підприємств, прискорення цифровізації послуг, що надаються у сегменті “уряд бізнесу”, а також зміцнення національних інституцій. У більш широкому сенсі країни коригують своє нормативно-правове середовище з метою полегшення перерозподілу ресурсів на користь довгострокової інноваційної трансформації, створення нових робочих місць, а також забезпечення інклюзивного зростання. Використовуються також стимули регуляторного та наглядового характеру для мотивації до вчасних заходів щодо врегулювання проблемної заборгованості та сприяння ефективній реструктуризації корпоративних боргів.

На особливу увагу заслуговує концепція “технологічного суверенітету”, оскільки вона інтегрує проблеми розвитку технологій та забезпечення суверенітету держави в єдину аналітичну категорію. Концепція відображає сучасну ситуацію з характерною для неї гегемонією неєвропейських компаній, які надають цифрові послуги на світових ринках, що впливає на можливості інших країн повною мірою реалізувати свій цифровий суверенітет. Сьогодні в Євросоюзі такий підхід знаходить підтримку на рівні європейських інституцій у межах їх практичної політики. Відповідно до Стратегії ЄС у галузі даних, ЄС визначає цифровий розвиток як порівняльну конкурентну перевагу та чинник зміцнення позицій на міжнародній арені. При цьому, окрім економічного потенціалу цифрових технологій, у стратегії також наголошується на значенні нових загроз безпеці, зумовлених розвитком ІКТ. Основним документом, що регламентує ключові напрями цифрового розвитку ЄС, є Європейська цифрова стратегія (*Shaping Europe's digital future*), згідно з якою визначено три пріоритетні сфери діяльності ЄК на період 2019–2024 рр. з підтримки процесів цифровізації [6]:

1. Розробка та впровадження технологій (штучний інтелект, хмарна обробка даних та блокчейн-технології; високошвидкісні обчислення та квантові технології; зв'язок; 5G та економіка Інтернет речей; цифрові технології; фотонні та електронні засоби).

2. Розвиток конкурентоспроможної цифрової економіки (бази даних, онлайн-платформи та електронна торгівля; авторські права).

3. Формування відкритого та стійкого цифрового суспільства (культура ЗМІ та цифрова культура; довіра та безпека особистого електронного простору; цифрова система охорони здоров'я та цифровий уряд; розумні міста; безпечний Інтернет).

Стратегічна мета Євросоюзу згідно з цим документом – підвищення його ролі як глобального актора. Згідно з прогнозом, до 2025 року регіональні відмінності у вимогах до конфіденційності, безпеки, розміщення, використання та розкриття даних змусять 80% компаній ЄС перебудувати свої процеси управління даними, що працюють автономно, тобто вони будуть використовувати цифровий суверенітет для нових інвестицій у стратегії управління ресурсами та даними

(включаючи проєкти ІТ-автоматизації) [7]. Крім того, розвиток європейських ІТ-технологій та платформ має зміцнити автономію ЄС, зменшивши його залежність від технологічних поставок з-за кордону, насамперед із США та КНР (американської групи *GAFAM* – *Google, Apple, Facebook, Microsoft* та китайської *BATX* – *Baidu, Alibaba, Tencent*). Загалом європейська стратегія у сфері даних від 2020 року є частиною загальної концепції “нормативної сили” [8] та зростання статусу Євросоюзу у глобальній економіці. При цьому для зміцнення цифрового суверенітету країнам-членам ЄС необхідно зосередитись на вдосконаленні системи захисту даних (включаючи технічні, економічні та аспекти, пов'язані з безпекою) та формуванні “віртуальної мережі Шенген” (*virtual “Shengen Net”*) – обмеження географії передачі даних країнами, у яких діють однакові закони про конфіденційність інформації [9]. Тобто сьогодні самостійна інформаційно-технологічна політика ЄС зосереджена на “європейському регуляторному лідерстві” у контексті формування міжнародних стандартів розвитку та регулювання ІКТ на глобальному рівні і спрямована на забезпечення цифрового суверенітету у цифровому просторі не на рівні окремих країн Євросоюзу (через обмеженість їх людських та технологічних ресурсів), а на рівні інтеграційної структури загалом.

Подальший розвиток регуляторної конвергенції передбачає на конкурентних засадах функціонування європейських технологічних платформ, на базі яких промисловці формують свої довготермінові наукові пріоритети та стратегічне бачення науково-дослідних завдань, що вирішуються в інтересах бізнесу. Вони передбачають реалізацію спільних технологічних ініціатив для збільшення скоординованості науково-дослідних програм ЄС і регіонів Європи у межах схеми “*ERA-Net*”. Остання передбачає:

– впровадження “нової” концепції інновацій, які еволюціонують від лінійної моделі НДДКР до системної моделі (складна взаємодія між індивідами, організаціями та їх операційним середовищем);

– охоплення всіх фаз інноваційного циклу у процесі створення інновацій;

– формування особливого типу державно-приватної взаємодії (ТНК, МСБ, недержавні інтеграційні інститути);

– об'єднання всіх існуючих програм ЄС із фінансування досліджень та інновацій (Рамкова програма з досліджень та інноваційного розвитку (*PII*), Рамкова програма конкурентоспроможності та інновацій (*CIP*) та Європейський інститут інновацій та технологій (*EIT*)).

Це свідчить, власне, про перехід від предметного розуміння інновацій до розуміння інновацій як системного процесу, що охоплює не лише діяльність розробників нових продуктів/технологій, промислових підприємств, які впроваджують їх у виробництво, але й пріоритети у діяльності суб'єктів інноваційної інфраструктури.

Регуляторна конвергенція у межах Європейського Союзу поширюється на енергетичний комплекс Євросоюзу та істотно впливає на потенціал конкурентоспроможності промисловості ЄС, особливо у енергоінтенсивних секторах економіки. За останні роки роботи над інфраструктурними проєктами (зокрема транскордонних мереж європейських систем електроенергії та газу) прищвидшилися – наразі діє 248 проєктів спіль-

ного інтересу в енергетичній інфраструктурі з щорічним їх переглядом, а 33 інфраструктурні проекти, упровадження яких є необхідним для поліпшення безпеки постачання та кращої взаємодії на енергетичних ринках, Європейська стратегія енергетичної безпеки окреслила як пріоритетні [10].

Важливість цього напрямку розвитку сучасної інтеграційної політики ЄС визначається такими основними характеристиками енергобалансу об'єднання: країни-члени ЄС імпортують 53% від власних потреб у енергетичних ресурсах (їх щорічна вартість становить 400 млрд євро); приблизно 75% житлового фонду у країнах ЄС є енергетично неефективним; від нафтопродуктів залежить 94% транспорту (причому 90% із них імпортують); Євросоюз прямо або опосередковано витрачає приблизно 120 млрд євро на енергетичні субсидії; гуртові ціни на газ більш ніж удвічі перевищують аналогічні показники у США.

Тому Стратегією Енергетичного союзу ЄС (рішення ЄК) передбачено формування до 2025 року єдиного повністю інтегрованого внутрішнього ринку енергетики, заснованого на вільній конкуренції між постачальниками енергії з пропозиціями найвигідніших цін, ефективності використання енергетичних ресурсів на всіх рівнях.

Мова йде про безпеку постачання (диверсифікація джерел постачання енергоносіїв); енергетичну ефективність (мінімізація споживання енергії з метою зменшення забруднення та збереження внутрішніх енергетичних ресурсів); зменшення викидів (декарбонізація економіки) і підтримка досліджень та інновацій у сфері низьковуглецевих технологій [11]. Третій енергопакет для внутрішнього ринку – *3rd Internal Energy Market Package* – забезпечує кооперацію між операторами систем передачі електроенергії (*ENTSO-E/G*) та регуляторами (зокрема Агентством із співпраці енергетичних регуляторів – *ACER*). Це дозволить країнам ЄС зменшити використання енергії не менш ніж на 27% до 2030 року, скоротити за аналогічний період часу обсяг викидів вуглецевого газу принаймні на 40%, а

також вивести ЄС на перше місце у світі з виробництва електроенергії на основі відновлюваних джерел. Крім цього, до 2030 року ЄС повинен (відповідно до кліматичних та енергетичних рамок) скоротити внутрішні шкідливі викиди в атмосферу, які спричиняють розвиток парникового ефекту, як мінімум, на 40% до рівня 1990 року.

Планується, що ЄС стане світовим лідером за часткою відновлювальних джерел енергії та світовим центром з розробки їх наступних поколінь (конкурентоспроможних, технічно та інноваційно удосконалених). Наразі фінансування таких проектів здійснюють Європейський інвестиційний банк, Фонд об'єднаної Європи (*Connecting Europe Facility*), а також Європейський структурний та інвестиційний фонд [12]. Прогнозну структуру споживання енергії в ЄС у 2030 році наведено на рис. 1.

У контексті дезінтеграції генеза ЄС пов'язана із складним взаємозв'язком об'єктивних, проте інколи суперечливих одна щодо іншої цілей – посилення конкуренції всередині угруповання та підвищення глобальної конкурентоспроможності ЄС в цілому. Дійсно, нормам конкурентної політики ЄС підпорядковується широкий набір сфер господарських відносин: торгівля, регіональний розвиток, інноваційні стратегії, енергетика, охорона навколишнього середовища та ін. Однак розширення втручання наднаціональних інститутів ЄС у господарське життя на просторі єдиного ринку пов'язане з паралельним функціонуванням у країнах-членах Євросоюзу “недосконалих” секторів, які не можуть розвиватися без субсидування (надмонопольовані, периферійні та непривабливі частини ринку, сектори підвищеного ризику, недосконалої інформації, що зазнають впливу структурних, інституційних та інших змін внутрішнього та зовнішнього середовища).

Висновки. Регуляторна конвергенція країн-членів Європейського Союзу виходить за межі контролю над рухом товарів і спільної торговельної політики ЄС щодо третіх країн та виступає чинником мотива-

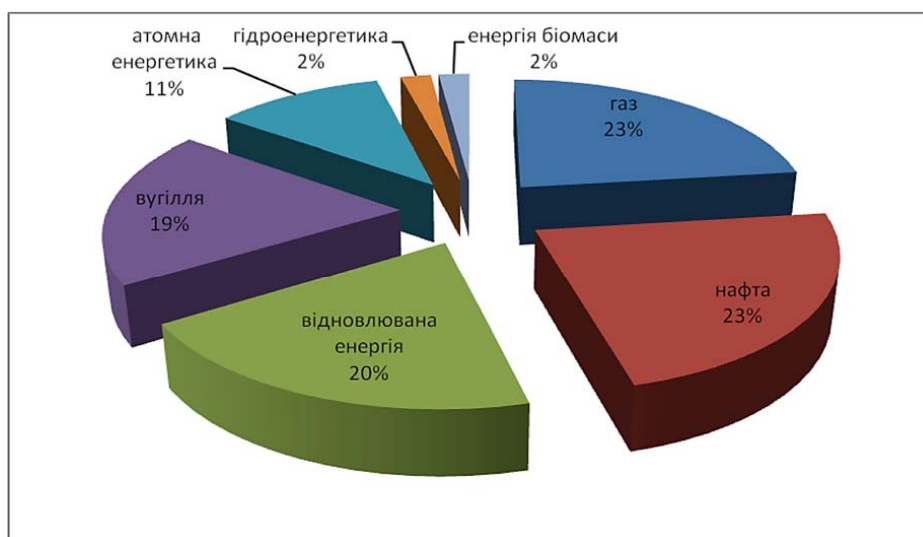

Рис. 1. Очікувана структура енергетичного балансу ЄС до 2030 р.

Джерело: складено автором на основі [13]

ції країн-членів Євросоюзу до, по-перше, ресурсоефективної, екологічно чистої та конкурентоспроможної економіки – стале зростання; по-друге, розвитку національних економік, що базуються на знаннях та

інноваціях – інтелектуальне зростання; високого рівня зайнятості в економіці, що забезпечує соціальну і територіальну згуртованість – соціально інтегроване зростання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Rüländ J. Inter- and Transregionalism: Remarks on the State of the Art of a New Research Agenda. *University of Freiburg*. 2002. URL: <https://openresearch-repository.anu.edu.au/bitstream/1885/41664/3/ruland2.pdf>.
2. Teh R., Prusa T. & Budetta M. Trade remedy provision in regional trade agreements. *World Trade Organization*. 2007. DOI: <https://doi.org/10.30875/79daa09a-en>.
3. Харкова Л. Сучасні поглиблені та розширені митні союзи. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2013. № 4 (69). С. 46–52. URL: [http://zt.knute.edu.ua/files/2013/4\(69\)/uazt_2013_4_8.pdf](http://zt.knute.edu.ua/files/2013/4(69)/uazt_2013_4_8.pdf).
4. European Commission Europe 2020 Flagship Initiative Innovation Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0546:FIN:en:PDF>.
5. European Commission Europe 2020 A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex:52010DC2020>.
6. European Commission Shaping Europe's digital future. 2020. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/communication-shaping-europes-digital-future-feb2020_en_4.pdf.
7. World Trade Organization Economic resilience and trade. *World trade report*. 2021. URL: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/wtr21_e/00_wtr21_e.pdf.
8. Diez T. Normative power as hegemony. *Cooperation and Conflict*. 2013. Vol. 48. P. 194–210. DOI: <https://doi.org/10.1177/0010836713485387>.
9. Council of the European Union Cybersecurity: Council adopts conclusions on the EU's cybersecurity strategy. 2021. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2021/03/22/cybersecurity-council-adopts-conclusions-on-the-eu-s-cybersecurity-strategy>.
10. Commission of the European Communities An energy policy for Europe. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52007DC0001&from=EN>.
11. European Commission Energy Union Package. URL: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:1bd46c90-bdd4-11e4-bbe1-01aa75ed71a1.0001.03/DOC_1&format=PDF.
12. United Nations Handbook of statistics. 2019. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/tdstat44_en.pdf.
13. Gasho E., Kiseleva A., Romanov G. Hybrid energy systems based on renewable energy sources in various climate zones. *Journal of Physics: Conference Series*. 2020. DOI: 10.1088/1742-6596/1683/5/052035.

REFERENCES

1. Rüländ J. (2002) Inter- and Transregionalism: Remarks on the State of the Art of a New Research Agenda. *University of Freiburg*. Available at: <https://openresearch-repository.anu.edu.au/bitstream/1885/41664/3/ruland2.pdf>.
2. Teh R., Prusa T. & Budetta M. Trade remedy provision in regional trade agreements. *World Trade Organization*. DOI: <https://doi.org/10.30875/79daa09a-en>.
3. Kharkova L. (2013) Suchasni pohlybleni ta rozshyreni mytni soiuzy. *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo*. № 4 (69). P. 46–52. Available at: [http://zt.knute.edu.ua/files/2013/4\(69\)/uazt_2013_4_8.pdf](http://zt.knute.edu.ua/files/2013/4(69)/uazt_2013_4_8.pdf).
4. European Commission Europe 2020 Flagship Initiative Innovation Union. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0546:FIN:en:PDF>.
5. European Commission Europe 2020 A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex:52010DC2020>.
6. European Commission Shaping Europe's digital future. 2020. Available at: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/communication-shaping-europes-digital-future-feb2020_en_4.pdf.
7. World Trade Organization Economic resilience and trade. *World trade report*. 2021. Available at: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/wtr21_e/00_wtr21_e.pdf.
8. Diez T. (2013) Normative power as hegemony. *Cooperation and Conflict*. Vol. 48. P. 194–210. DOI: <https://doi.org/10.1177/0010836713485387>.
9. Council of the European Union Cybersecurity: Council adopts conclusions on the EU's cybersecurity strategy. 2021. Available at: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2021/03/22/cybersecurity-council-adopts-conclusions-on-the-eu-s-cybersecurity-strategy>.
10. Commission of the European Communities An energy policy for Europe. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52007DC0001&from=EN>.
11. European Commission Energy Union Package. Available at: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:1bd46c90-bdd4-11e4-bbe1-01aa75ed71a1.0001.03/DOC_1&format=PDF.
12. United Nations Handbook of statistics. 2019. Available at: https://unctad.org/system/files/official-document/tdstat44_en.pdf.
13. Gasho E., Kiseleva A., Romanov G. (2020) Hybrid energy systems based on renewable energy sources in various climate zones. *Journal of Physics: Conference Series*. DOI: 10.1088/1742-6596/1683/5/052035.